

כתבי העת, תיעוד היסטורי לדורות הבאים

משה פלאי: **כתבי העת של ההשכלה במחצית המאה הי"ט, החלוץ: מלחמת הדת והתושיה; בכורים: חכמת ישראל; מפתחות מוערים לכתבי העת העבריים של ההשכלה, הוצאת מאגנס 2015, 483 + 16 עמ', תקציר אנגלי, ביבליוגרפיה, מפתח**

פרופסור משה פלאי, הפורה והמובהק ביותר בין חוקרי ספרות ההשכלה בימינו, העשיר לאחרונה את ארון הספרים העברי בספר נוסף הממשיך את מפעלו המקיף והענף, החוקר את כתבי העת העבריים שראו אור באירופה (בעיקר במזרח אירופה) במחצית המאה הי"ט. קדמו לכרך זה מונוגרפיות ומפתחות מוערים לכתבי העת 'המאסף', 'בכורי העתים', 'כרם חמד', 'מכתבי העתים' - עיתונות ההשכלה מ-1820 עד 1845. הכרך הנוכחי ממשיך לדרון בשני כתבי עת שיצאו לאור בשנות החמישים והשישים של המאה הי"ט: 'החלוץ' בעריכת יהושע השל שור (יה"ש) ו'בכורים' בעריכת נפתלי קלה.

כתב העת 'החלוץ' בעריכת יהושע השל שור (יה"ש) הופיע בשלושה עשר כרכים במהלך תקופה ארוכה מאוד בשנים 1852 עד 1889. 'החלוץ' מייצג את ההשכלה הרדיקלית בגליציה בדרישות התקונים בדת ובמנהגים וביחסה אל היהדות הנורמטיבית בכלל. המשתתפים בחוברות 'החלוץ' היו מעטים בשנים הראשונות עד הכרך השישי (עד שבעה משתתפים) ואילו יתרת הכרכים (7-13) כללו את מאמריו של העורך בלבד בלא כל משתתפים נוספים. בין הסופרים היו: יהושע השל שור (יה"ש), יצחק ארט, אברהם קרוכמאל, מרדכי דובש, הירש מנדל פינליש (של"ש), אברהם גייגר, שלמה גייגר, ליבש לעף, משה שטיינשניידר, יצחק שמואל ריגיו (יש"ר). ב'החלוץ' התפרסמו מחקרים בתלמוד הבבלי והירושלמי, במשנה ובמקרא, התפתחות ההלכה עיקרי היהדות, נוסחי המקרא, ביוגרפיות, מאמרים פובליציסטיים נגד הרבנים והחרדים, השפעת הדת הפרסית ותרבותה של הספרות התלמודית, השפעת השפה היוונית על ספרות חז"ל וסאטירות. כתב העת 'בכורים' הופיע בשני כרכים בשנים 1864-1865 וייצג את סופרי ההשכלה המתונים. השתתפו בו 26 סופרים שפעלו בתחומי הספרות היפה וחוכמת ישראל. ביניהם היו מאיר הלוי לטריס, א.ב. גוטלוב, איזק הירש וייס, אהרון ילינק, דוד גורדון, א. לאנגבאנק, יעקוב רייפמאן, זלמן שטרן, ואחרים. התפרסמו בו מאמרים בנושאי התלמוד, מקרא, מנהגים, תפילות, היסטוריה יהודית, חינוך יהודי, לשון עברית, שירים, סיפורים, פיוטים, ביוגרפיות וסאטירות. הרקע ההיסטורי ליסוד כתב העת 'החלוץ' מעוגן בשינויים המדיניים שאירעו באירופה, שעיקרם "אביב העמים" בשנת 1848.

מאוד של הספר מוקדש למפתחות מוערים על פי נושאים, סופרים, עניינים, ז'אנרים ועוד; מפתחות מוערים ומועילים אלה מאפשרים לקורא להתוודע בדרך נוחה וידידותית לעושר האינפורמציה המוגש בספר הנתון. וכבר נטען, וכבר הוטעם: קצר המצע, קל וחומר כאשר מדובר בספר אדיר ממדים שכזה. פרופסור משה פלאי שב אפוא והוכיח כי הוא חוקר ההשכלה המוביל והמובהק ביותר בימינו. ♦

יאיר מזור

פרופסור יאיר מזור מלמד באוניברסיטת ויסקונסין, מילוואקי.

"התוך שבתוך תוכי"

טלי וייס: **טבורו של הלילה, הוצאת אבן חושן 2015, 99 עמ'**

'טבורו של הלילה' הוא גם שמו של השיר הראשון בשער הראשון מבין חמשת השירים, המצייר בפני הקורא את קווי המתאר החווייתיים הנפרשים לפניו. חזרתיות זו מובילה אל החוויה הגרעינית, שסביבה מתפתחת שירתה של וייס בספר הנפתח בשאלה (עמ' 7): "מה אתה עושה/ בשעות הקטנות של הלילה/ כשהירח שורקת כך חדרות תהומיות?" הביטוי 'טבורו של הלילה' לוכד במטאפורה מורכבת אחת הן את הטבור ואת האסוציאציות הצמודות אליו לחוויית אם תינוק, והן את הלילה ואת האסוציאציות החרדתיות, מרחב השינה והחלומות. וייס מובילה את הקורא אל ארצו של הלילה, שהיא מחוברת אליה בטבורה. זה הזמן של נים ולא נים, בדומה לשילוב החווייתי של ג'ז ואלכוהול: "...מקשיבה לג'ז שחור וחס /... יונקת טפה אחרונה /... שואפת עלטה". במצב מעורפל זה הדוברת מוצאת מזור לבדידות האורבנית בתוך ההמון, באוקסימורון יפה: "ברחובות הומי בדידות / אין הלילה נעלם עם אור..."

לאורך הספר עובר כחוט השני מוטיב העולם בתוך עולם, העולם הפנימי העטוף בחיצוני, כששני אלה מצויים במתח זה עם זה. העולם הפנימי הוא סודי ואמיתי ומאפשר אחיזת בין הכותבת לבין מושא אהבתה, והעולם החיצוני גלוי ונגוע בזיוף, שכוּפָה הסוציאליזציה שהאדם עובר במהלך התפתחותו. כך למשל, 'חיה באגדות' (עמ' 78): "...לא רוצה להתעורר/ לא רוצה, אל תנפצו את הצדפה שלי /... וכן בשירה הארס-פואטי 'שיר בתוך שיר' (עמ' 90): "...עולם פנימי עצוב בעולם חיצוני /... התוך שבתוך תוכי..."; מתח זה ניכר היטב גם בשירה 'ילדותי' (עמ' 62), שבו מתוארת הילדות ככלואה, כניזונה מתצלומים מצהיבים, ואינה יודעת מנוחה עד פריצתה החוצה בכעיתה: "... עד שפלו ממנה כל השקרים /..."; האש הקרה בעומק הנפש ממתינה לקטנה שבחולשות ברוחה ובגופה של הכותבת: "...ואז תבער בעצמות חדות/ פהארה..."

אביב העמים האירופאי הפיח תקווה כי עתה הגיע מועדו של שוויון זכויות מלא ליהודים. מגבלות הצנזורה הוקלו ואפשרו להוציא לאור פרסומים בעברית.

מאמר הפתיחה של 'החלוץ', 'תולדות החלוץ' נכתב בידי יצחק ארט. במאמה, ארט דן במצבן של השפה העברית והספרות העברית, בחולי ההחינוך היהודי ומציע דרכים לחינוכו של הרב המודרני. המאמר כמוהו כמאמר מערכת אידיאולוגי הקובע את הקווים המובילים של כתב העת, את הגרעין האידיאולוגי שלו. ארט מתייחס עוד לרקע ההיסטורי האירופאי "אביב העמים", שאפשר פריצת דרך בחיי הרוח של היהודים באירופה. ארט תבע גישה חדשה בחינוך היהודי שתתגבר על הגישות הישנות, האורתודוקסיות, שחסמו את הדרך בפני אימוץ דרכים מודרניות בחינוך היהודי. מאמרו השני של עורך כתב העת דן בתלמוד שהוא מעשה ידי אדם ומתוך כך נתונה רשות לחכמי כל דור לשנות או אפילו לבטל תקנות תלמודיות. מאמר בולט בגליון הראשון של 'החלוץ' - מאת פינליש - הוא מאמר ביקורת על "מורה נבוכי הזמן" לרנ"ק (ר' נחמן קרוכמאל). פינליש סוקר באופן מפורט את ספרו הנודע של רנ"ק, לחקר ההיסטורי המדעי של היהדות. מובן הדבר שאין במאמר ביקורת אחד לציין, ולו בקיצור נמרץ, אפילו מעט מן המרובה המוצע בשפע בספר הנתון.

כאמור, כתב העת 'בכורים' העמיד שני כרכים בלבד, שראו אור בשנים 1864-1865. במאמר המערכת הראשון, העורך, נפתלי קלה, מטעים כי מגמתו המובילה היא "הרמת קרן" השפה העברית. לכתב העת שתי מטרות נוספות. האחת, הערכת המצב הרוחני, התרבותי והחברתי של העם היהודי - שידעו מה נדרש מהם כדי להתאים את עצמם לדרישות הזמנים המודרניים. המטרה השנייה היא תיעודית, ונועדה למסור לדור הבא מידע על קורות הזמנים אם יחפש בהם הצעות בדרכם שלהם. זאת ועוד. בכתב עת זה נכלל תיעוד היסטורי לדורות הבאים, לטובת אלה שירצו להבין את "דרכי וקורות הזמן הזה". כתב העת מייעד את עצמו לדרון בחוכמת ובקורות עם ישראל. להציע שפע של ספרות יפה, ולדרון עוד במצבו ההיסטורי-החברתי-הרוחני של עם ישראל בכל הזמנים, בעבר ובהווה. חלק חשוב